

2 Ústavní vývoj

2.1 Státoprávní změny 1989–1992

2.1.1 Ústavněprávní změny let 1989–1990

Od roku 1986 se začal vyvíjet tlak na provedení změn ve společnosti a v této souvislosti se započala připravovat nová Ústava, avšak zůstalo pouze u přípravných prací. **Návrh trojjediné Ústavy ČSSR** nebyl nikdy předložen ke schválení Federálnímu shromáždění.

Změny v právním řádu socialistického Československa reagující na události politické povahy z listopadu 1989 se projeví jako první v ústavním právu. Vedle personálních změn, k nimž došlo ve vedení státu, bylo nutno provést zásadní změny i v právním řádu, který by nově odpovídal potřebám demokratického právního státu.

17. listopad 1989 je považován za symbol zhroucení komunistického režimu v Československu a zároveň jako počátek procesu změn, které ve státoprávní oblasti směřovaly především k uznání základních práv a svobod občanů, k obnovení politického systému založeného na volné soutěži politických stran, k postupnému omezování role státu ve společnosti a vytváření samosprávných korporací, jakož i k naplnění zásad právního státu.

Vzhledem k rychlosti revolučních změn byl zvolen systém přijímání velkého počtu ústavních zákonů, které v letech 1989–1992 postupně podle potřeby měnily a doplňovaly **Ústavu Československé socialistické republiky z roku 1960** (ústavní zákon č. 100/1960 Sb.) a **ústavní zákon o československé federaci** (č. 143/1968 Sb.). Těchto ústavních zákonů bylo přijato Federálním shromážděním, Českou národní radou a Slovenskou národní radou přes padesát. Transformace ústavního systému s přijetím nového hodnotového systému proběhla tedy cestou dílčích ústavních změn, přičemž se začalo pracovat na nové ústavě.

Celý proces rozsáhlých změn **ústavy z roku 1960** byl započat již 29. listopadu 1989 novelizací jejích dvou článků, které **odstranily vedoucí úlohu Komunistické strany Československa**, tedy „*dobrovolného bojového svazku*

*nejaktivnějších a nejuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence ve společnosti i ve státě jako předvoj dělnické třídy“ (čl. 4). Z čl. 6 ústavy z roku 1960 byla **vypuštěna formulace o vedení KSČ v Národní frontě**, takže Národní fronta byla nově charakterizována jako politický výraz svazku národů a národností, sociálních vrstev a zájmových skupin. Sdružovat se v ní mohly politické strany, společenské a zájmové organizace. Poslední změnu představovalo **vypuštění pasáže o uplatnění marxismu-leninismu ve veškeré kulturní politice** v Československu, v rozvoji vzdělání, výchově a vyučování (čl. 6 odst. 1).*

Provedení zásadních změn bránilo, že zákonodárny sbory (Federální shromáždění, Česká národní rada, Slovenská národní rada) byly obsazeny poslanci pocházejícími převážně z KSČ a dalších stran sdružených v Národní frontě. Po 17. listopadu začali někteří poslanci z řad nejvíce zkompromitovaných představitelů starého režimu hromadně rezignovat na své poslanecké mandáty. Podle stávající právní úpravy měly být na uprázdněná místa vyhlášeny doplňovací volby. Jelikož jejich konání v revoluční době nebylo reálné a bylo nutné velmi rychle obsadit zákonodárny sbory představiteli nově se formující opozice pocházející z Občanského fóra (v české části federace) a Veřejnosti proti násilí (na Slovensku), probíhal od 28. prosince 1989 do 27. února 1990 v těchto zákonodárných sborech tzv. **proces kooptací**. Namísto konání doplňovacích voleb k obsazení uprázdněného mandátu, jak požadovala Ústava, si daný zákonodárny sbor zvolil nové poslance, přičemž návrhy na nové poslance předkládaly politické strany po vzájemné dohodě s Občanským fórem (Veřejností proti násilí).

Mezi kooptované poslance náležel například Alexander Dubček, který se stal 28. prosince 1989 předsedou Federálního shromáždění. O den později byl Václav Havel jednomyslně zvolen **novým prezidentem republiky**, tedy i komunistickými poslanci, kterých zasedala ve Federálním shromáždění stále ještě většina. Záměrně byla předepsána volba veřejným hlasováním, neboť tajná volba neskýtala záruku, že bude zvolen kandidát Občanského fóra. V ústavě bylo upraveno nové znění slibu prezidenta, který již nepřísahal věrnost věci socialismu, nýbrž pouze Československé socialistické republice. Funkční období prezidenta republiky zvoleného v prosinci 1989 však mělo skončit do 40 dnů po ustanovení nového Federálního shromáždění vzešlého z voleb roku 1990.

V lednu 1990 umožnil **ústavní zákon o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů** (č. 14/1990 Sb.) politickým stranám odvolat ze všech tří zákonodárných sborů i z národních výborů všech stupňů poslance, kteří neskýtali záruku dalšího svého demokratického působení. Odvolávala je ta politická strana, za kterou byli zvoleni. Tento zákon umožnil až do konce března kooptace poslanců i do národních výborů.

V prvních měsících roku 1990 pokračovala demokratizace společnosti, která měla mít za cíl připravit půdu pro konání svobodných a demokratických voleb plánovaných na polovinu roku 1990 a provést potřebné legislativní změny.

Ústavní zákon č. 46/1990 Sb. z konce února roku 1990 změnil charakter **mandátu poslance** zastupitelských sborů **z imperativního na volný** (poslanec nebyl vázán žádnými příkazy od svých voličů) a nově upravil čl. 2 odst. 2 Ústavy, podle kterého státní moc vykonával lid zastupitelskými sbory, které jím byly voleny. Vypuštěno tak bylo slovo „pracující“. Byla také zakotvena neslučitelnost výkonu poslaneckého mandátu s výkonem jiných státních funkcí. Obě národní rady byly zmocněny k tomu, aby v určitých vnitřních záležitostech přijímaly vlastní ústavní zákony. Od března 1990 tak bylo možné vedle federálních ústavních zákonů budovat i **republikové ústavní zákonodárství**, které upravovalo například název republiky či státní symboly. Později přijaly národní rady po vzoru federace k provedení nadcházejících parlamentních voleb vlastní volební zákony, zkrátily volební období či změnily poslanecký slib.

Novou podobu doznala i některá ustanovení ústavního zákona o československé federaci (č. 143/1968 Sb.). Především byl **snížen počet poslanců Sněmovny lidu Federálního shromáždění volených přímou volbou z původních 200 na 150**.

Ústavní zákon č. 45/1990 Sb. **zkrátil původně pětileté volební období Sněmovny lidu a Sněmovny národů Federálního shromáždění, České národní rady a Slovenské národní rady zvolených v roce 1986 (původně mělo trvat do roku 1991)**. Jejich funkční období skončilo v červnu 1990 dnem voleb do příslušných zákonodárných sborů.